

Anders Rosdahl

14:2006 ARBEJDSPAPIR

INTEGRATION PÅ ARBEJDSMARKEDET AF IKKE- VESTLIGE INDVANDRERE OG EFTERKOMMERE

EN ANALYSE AF CHANCEN FOR AT FÅ VEDVARENDE BESKÆFTIGELSE BLANDT
LANGVARIGE MODTAGERE AF KONTANTHJÆLP OG INTRODUKTIONSYDELSE

FORSKNINGSAFDELINGEN FOR BESKÆFTIGELSE OG ERHVERV

INTEGRATION PÅ ARBEJDSMARKEDET AF IKKE-VESTLIGE INDVANDRERE OG EFTERKOMMERE

Anders Rosdahl

**Beskæftigelse og Erhverv
Arbejdspapir 14:2006**

Socialforskningsinstituttets arbejdspapirer indeholder foreløbige resultater af undersøgelser og forarbejder til artikler eller rapporter. Arbejdspapirer udgives i et begrænset oplag som grundlag for en faglig diskussion, der indgår som led i forskningsprocessen. Læseren bør derfor være opmærksom på, at resultater og fortolkninger i den færdige rapport eller artikel vil kunne afvige fra arbejdspapiret. Arbejdspapirer er ikke omfattet af de procedurer for kvalitetssikring og redigering, som gælder for instituttets forskningsrapporter.

Integration på arbejdsmarkedet af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere

En analyse af chancen for at få vedvarende beskæftigelse
blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse

Anders Rosdahl

Socialforskningsinstituttet
22. september 2006

Om undersøgelsen

Dette arbejdsrapport indgår som en del af den kulegravning af kontanthjælpsområdet, som Beskæftigelsesministeriet iværksatte i begyndelsen af 2006. Kulegravningen omfatter en række analyser gennemført både af Beskæftigelsesministeriet og forskningsinstitutioner mv., herunder Socialforskningsinstituttet. Sigtet er, at der foretages en gennemgribende analyse af hele kontanthjælpsområdet, inden der overvejes mere omfattende ændringer på området. Analyserne omfatter også en opsamling af allerede foreliggende viden fra eksisterende undersøgelser. På Socialforskningsinstituttet gennemføres arbejdet i forbindelse med kulegravningen i Afdelingen for Beskæftigelse og Erhverv, der ledes af Lisbeth Pedersen.

Det foreliggende arbejdsrapport præsenterer resultater af en analyse af et spørgeskema- og registerbaseret datamateriale omfattende omkring 500 langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse af ikke-vestlig oprindelse. Spørgeskemaoplysningerne blev indsamlet i 2004/2005 i forbindelse med en undersøgelse på Socialforskningsinstituttet af ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres beskæftigelsessituation (jf. Møller & Rosdahl, 2006). Arbejdsrapporten belyser, hvilke forhold der påvirker chancen for at få vedvarende beskæftigelse blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse af ikke-vestlig oprindelse. Arbejdsrapporten er udarbejdet af forskningsleder Anders Rosdahl.

1. Formål

Det er velkendt, at langvarige modtagere af overførselsindkomst, fx kontanthjælp, har ringe beskæftigelseschancer. Det gælder ikke mindst, hvis man alene betragter gruppen af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i Danmark. Men der er hele tiden nogle, der kommer i arbejde, selv blandt dem der har modtaget kontanthjælp i meget lang tid. Dette arbejdspapir belyser, hvilke grupper af langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse, der især har en chance for at komme i vedvarende beskæftigelse. Arbejdspapiret drejer sig alene om ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

2. Data

Udgangspunktet er et kombineret survey- og registerbaseret datasæt¹, der omfatter samtlige 18-64-årige ikke-vestlige udlændinge² i Danmark, der i 2003 havde modtaget midlertidig overførselsindkomst (herunder bl.a. arbejdsløshedsdagpenge, kontanthjælp, introduktionsydelse og ydelser under aktivering) i mindst 45 uger. Det drejer sig om cirka en femtedel af samtlige ikke-vestlige udlændinge i den nævnte aldersgruppe i Danmark (i alt ca. 40.000 af omkring ca. 200.000 personer). Dette arbejdspapir drejer sig om de godt 30.000 personer af nævnte gruppe på de ca. 40.000, som i den sidste uge med overførselsindkomst i 2003 modtog enten kontanthjælp (86 pct.) eller introduktionsydelse (14 pct.). Arbejdspapiret handler således primært om langvarige kontanthjælpsmodtagere med ikke-vestlig oprindelse, hvoraf langt de fleste (86 pct.) havde problemer ud over ledighed, ifølge kommunernes vurdering.

Omkring årsskiftet 2004/2005 blev en stikprøve på 513 personer³ af de nævnte 30.000 personer, som udgør analysegrundlaget for dette arbejdspapir, interviewet. Arbejdspapiret interesserer sig for de personer, der fik vedvarende beskæftigelse. De defineres som personer, der stort ikke modtog

¹ Der er tale om en del af de data, der ligger til grund for Møller & Rosdahl (2006).

² Betegnelsen 'udlændinge' bruges ofte som samlet betegnelse for indvandrere, efterkommere samt udenlandske statsborgere i Danmark, der ikke har fået bevilget opholdstilladelse. Sidstnævnte kategori registreres først som indvandrere, når opholdstilladelse er bevilget. Udlændinge omfatter i dette arbejdspapir kun indvandrere og efterkommere. Ved anvendelsen af disse begreber følges Danmarks Statistiks definitioner, jf. fx Danmarks Statistik (2004), hvor det anføres, at: "Indvandrere er en person født i udlandet, hvis begge forældre (eller den ene, hvis der ikke findes oplysninger om den anden) er udenlandske statsborgere eller født i udlandet. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er født i udlandet, opfattes personen også som indvandrer. Efterkommer er en person født i Danmark af forældre, hvoraf ingen er dansk statsborger født i Danmark. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er udenlandsk statsborger, opfattes personen også som efterkommer." Såvel indvandrere som efterkommere kan være udenlandske eller danske statsborgere. 'Flygtninge' med opholdstilladelse er således ifølge denne terminologi en delmængde af indvandrerne. 'Vestlige lande' omfatter alle EU-lande (inkl. de 10 nye medlemmer), Andorra, Island, Liechtenstein, Monaco, Norge, San Marino, Schweiz, Vatikanstaten, Canada, USA, Australien og New Zealand. 'Ikke-vestlige lande' omfatter alle andre lande. Undertiden sondres mellem mere og mindre udviklede lande. De mere udviklede lande omfatter ifølge Arbejdsmarkedsstyrelsen (2004) de vestlige lande (undtagen Cypern) samt en række ikke-vestlige lande, herunder fx det tidligere Jugoslavien, Rusland og Japan. Mindre udviklede lande er alle andre lande. En yderligere betegnelse, der navnlig blev anvendt tidligere, er såkaldte 'tredjelande', der er lande uden for Norden, EU og Nordamerika.

³ Interviewningen blev gennemført pr. telefon af SFI-SURVEY. Såfremt den interviewede ikke kunne dansk, blev interviewningen så vidt muligt gennemført på et andet sprog. Stikprøvedesign og opnåelsesprocent mv. er nærmere beskrevet i den rapport, der er nævnt i note 1. Stikprøven var stratificeret og blev udtrukket fra Arbejdsmarkedsstyrelsens forløbsregister DREAM. Til det foreliggende arbejdspapir er beregnet en række sandsynlighedsvægte, som (medmindre andet eksplicit fremgår) anvendes overalt i arbejdspapiret, hvor der præsenteres relative andele og statistiske analyser. Parameterestimer og signifikanstests tager hensyn til det benyttede stikprøvedesign. Det sker gennem anvendelse af software systemet *stata survey data*, jf. Stata Survey Data (2003).

overførselsindkomst i første halvår 2004 (ifølge registeroplysninger⁴), og som ved årsskiftet 2004/2005 oplyste, at de havde arbejde som enten lønmodtager eller selvstændig. Der er altså tale om personer, som efter mindst ét år med kontanthjælp eller introduktionsydelse fik beskæftigelse i mindst omkring et år.⁵

Chancen for at få vedvarende beskæftigelse blandt de interviewede er efter denne definition kun 1,4 pct.⁶ Det svarer til, at 420 personer af de nævnte 30.000 fik vedvarende beskæftigelse. Det skal bemærkes, at dette tal udtrykker, hvor mange der kom i vedvarende beskæftigelse i løbet af en bestemt periode på 1-2 måneder omkring årsskiftet 2003/2004.⁷

I det følgende belyses, hvorledes beskæftigelseschancerne varierer med en række karakteristika ved de interviewede ikke-vestlige indvandrere og efterkommere.

3. Chancen for vedvarende beskæftigelse: En beskrivelse af sammenhænge

3.1. Indledning

I princippet afhænger beskæftigelseschancerne for en persongruppe af karakteristika ved personerne (udbudssiden) og karakteristika ved den situation i relation til arbejdsmarkedet, som personerne befinder sig i (herunder efterspørgselsiden).

De relevante karakteristika ved personerne er:

- Dels deres værdi som arbejdskraft - dvs. deres fysiske og psykiske helbred samt deres faglige kvalifikationer (herunder danskkundskaber) og personlige kvalifikationer (samarbejdsevne o.l.) erhvervet gennem uddannelse, erhvervs erfaring eller på anden måde, dels personernes motivation og adfærd i relation til arbejde - herunder bl.a. ønsker om arbejde og selvforsørgelse, krav til et job (reservationsløn) og jobsøgning.

De relevante karakteristika ved personernes situation er:

- Det lokale arbejdsmarked - herunder udvikling i ledighed, beskæftigelse og jobåbninger, job- og branchestruktur, arbejdsgivernes kvalifikationskrav og rekrutteringsprocedurer samt konkurrencen om jobbene - holdningen til indvandrere i lokalområdet (herunder hos arbejdsgivere og lønmodtagere), personernes formelle og uformelle netværk til allerede beskæftigede og virksomheder samt den offentlige indsats, som sigter mod at bringe ledige

⁴ At personerne 'stort set' ikke modtog overførselsindkomst i første halvår 2004 betyder, at de ikke modtog overførselsindkomst i mindst 21 af de første 25 uger i første halvår 2004 ifølge Arbejdsmarkedsstyrelsens forløbsregister DREAM.

⁵ Andre oplysninger i datasættet, bl.a. om tiltrædelsestidspunktet på arbejdspladsen, støtter denne fortolkning.

⁶ Tallet bygger på vægtede data, jf. note 3. I alt kom 162 personer af de 513 personer i vedvarende beskæftigelse, men på grund af stikprøvedesign og deraf følgende vægte er skønnet over andelen i populationen kun 1,4 pct. I gruppen, der fik vedvarende beskæftigelse, indgår også et mindre antal personer, der startede på en ordinær uddannelse. De udgør kun 3 pct. af gruppen med *vedvarende beskæftigelse*, hvorfor der i betegnelsen for gruppen ikke tages hensyn hertil.

⁷ Perioden på 1-2 måneder er placeret i slutningen af 2003 og/eller i starten af 2004. Hvis man betragter en længere periode, vil flere være kommet i beskæftigelse. De 1,4 pct. kan derfor ikke betragtes som et skøn over, hvor mange langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse, som på et eller andet tidspunkt kommer i vedvarende beskæftigelse.

(herunder ikke-vestlige indvandrere og efterkommere) i beskæftigelse - herunder understøttelsesniveau og aktivering.

I den forskning, der er gennemført vedrørende ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres beskæftigelse, har man af såvel teoretiske som af metodemæssige grunde i den enkelte undersøgelse ikke kunnet medtage alle de forhold, som direkte påvirker beskæftigelseschancerne. I survey-undersøgelser har man fx typisk svært ved at indfange alle relevante forhold vedrørende den situation, som personerne befinder sig i. Det gælder ikke mindst forhold knyttet til det lokale arbejdsmarked. I registerbaserede undersøgelser mangler man oftest oplysninger om danskkundskaber, personlige kvalifikationer og motivation/ jobsøgning samt undertiden også basale oplysninger om uddannelse. Undersøgelserne tegner derfor nødvendigvis et partielt billede. Dette gælder også dette arbejdsrapport, som dog omfatter et forholdsvis bredt udsnit af oplysninger om ovennævnte aspekter.

I det følgende omtales en række af disse forhold af betydning eller potentiel betydning for ikke-vestlige udlændinges beskæftigelseschancer. Det drejer sig om:

- opholdsgrundlag i Danmark (afsnit 3.2)
- køn (afsnit 3.3)
- alder (afsnit 3.4)
- ægteskabelig status (afsnit 3.5)
- børn i husstanden og holdning til kvinders udearbejde (afsnit 3.6)
- selvrapporteret helbred og problemer ud over ledighed (afsnit 3.7)
- danskkundskaber (afsnit 3.8)
- uddannelse (afsnit 3.9)
- ledighedens længde og erhvervserfaring (afsnit 3.10)
- kontakt med danskere og sociale netværk (afsnit 3.11)
- økonomiske og andre incitamenter (afsnit 3.12)
- ledighed og udlændinge i lokalområdet (afsnit 3.13)

I hvert afsnit omtales for det første generelle tendenser fra andre undersøgelser vedrørende ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i Danmark. For det andet præsenteres resultater vedrørende de pågældende forholds betydning for, om langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse kommer i vedvarende beskæftigelse. Som regel omtales de generelle tendenser først.

De empiriske resultater vedrørende de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse, som der refereres til nedenfor, fremgår af tabel 1 sidst i arbejdsrapporten. Teksten kan imidlertid læses uafhængigt af tabellen.

I det efterfølgende hovedafsnit 4 præsenteres resultater af statistiske analyser af, hvilke af de gennemgåede forhold der har størst betydning for chancen for at få vedvarende beskæftigelse blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse. Afsnit 5 indeholder arbejdsrapportens konklusion.

3.2. Opholdsgrundlag i Danmark, oprindelsesland og opholdstid i Danmark

3.2.1. Generelle tendenser

Opholdsgrundlag. Ved opholdsgrundlag forstås det grundlag på hvilket, en person har fået opholdstilladelse i Danmark. Opholdgrundlaget kan fx være, at man er flygtning eller familiesammenført til herboende udlændinge. Ifølge Rockwool Fondens repræsentative spørgeskemaundersøgelser blandt ikke-vestlige udlændinge er opholdsgrundlaget uden statistisk betydning for beskæftigelseschancerne, jf. Schultz-Nielsen (2002), der antyder, at indvandringsstopet i Danmark i 1973 kan have betydet, at en del indvandrere, som tidligere kunne søge opholdstilladelse af beskæftigelsesgrunde, efter 1973 var henvist til at søge opholdstilladelse på et andet grundlag. Det kan i nogen grad have udvisket forskellen mellem indvandrere med forskelligt opholdsgrundlag ifølge Schultz-Nielsen.

En anden forklaring på, at opholdsgrundlaget ikke har betydning i nævnte undersøgelse, som alene omfattede personer med mindst 2 års opholdstid i Danmark, kan være, at indvandringen til Danmark for mange af de interviewedes vedkommende fandt sted for adskillige år siden. Det er sandsynligt, at opholdsgrundlaget i givet fald navnlig har betydning for personer, der har befundet sig forholdsvis kort tid i Danmark.

Således viser en analyse vedr. nyankomne flygtninge og familiesammenførte under integrationsloven (1999-2001), at opholdsgrundlaget har en klar - om end lidt kompliceret - betydning for beskæftigelseschancerne. Der er en tendens til, at flygtninge og familiesammenførte til flygtninge har en lavere beskæftigelsechance end familiesammenførte til andre end flygtninge, men betydningen af opholdsgrundlaget afhænger af køn, alder og tilstedeværelse af børn ifølge den gennemførte statistiske analyse (Husted & Heinesen, 2004). En simpel procentberegning viser, at familiesammenførte til andre end flygtninge har bedre beskæftigelseschancer end flygtninge og familiesammenførte til flygtninge (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2004).

En anden analyse viser, at flygtninge initialt har lavere beskæftigelsesfrekvens, alt andet lige, end indvandrere, der ikke er flygtninge, jf. bl.a. Husted m.fl. (2001), som bygger på registeroplysninger fra perioden 1984-1995, der omfatter alle indvandrere, herunder også personer fra vestlige lande. Ifølge denne analyse nærmer beskæftigelsesfrekvensen for flygtninge sig niveauet for ikke-flygtninge i løbet af 5 til 10 år.

Oprindelsesland. Det er velkendt, at der generelt er en kraftig sammenhæng mellem oprindelsesland og placering på det danske arbejdsmarked – målt ved erhvervsfrekvens, beskæftigelsesfrekvens og ledighed. Også i statistiske undersøgelser, hvor det er belyst, hvorledes en lang række forhold samtidig påvirker beskæftigelseschancer, finder man generelt, at oprindelseslandet har betydning. Oprindelseslandet har således ikke kun betydning for arbejdsmarkedspaceringen, fordi personer fra forskellige lande adskiller sig fra hinanden med hensyn til uddannelse, opholdstid i Danmark, opholdsgrundlag, køn, alder og familiesituation. Oprindelseslandet har i et eller andet omfang en 'selvstændig betydning' (jf. fx Schultz-Nielsen, 2002, Husted & Heinesen, 2004). Det kan formodes, at oprindelseslandets residuale betydning i de statistiske analyser 'fanger' eller sammenfatter nogle egenskaber hos indvandrere og efterkommere, som ikke eller kun mangelfuldt har kunnet måles i de gennemførte kvantitative spørgeskema- og registerbaserede undersøgelser. Det kan bl.a. dreje sig om kulturelle forhold som værdier, opfattelser, erfaringer og livsmønstre. Der foreligger imidlertid kun et begrænset overblik over og en begrænset forståelse af disse forholds betydning for de ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres situation i relation til arbejdsmarkedet i Danmark. I en analyse af nyankomne flygtninge og familiesammenførte under

Integrationsloven kunne konstateres, at den effekt oprindelseslandet har på beskæftigelseschancerne, alt andet lige, ser ud til at være stærkere for kvinder end for mænd (Husted & Heinesen, 2004). Måske kan dette ses som udtryk for, at kvinderne i højere grad end mændene er 'bærere' af kulturelle træk fra oprindelseslandene.

Opholdstid i Danmark. I almindelighed stiger beskæftigelsesfrekvensen med opholdstiden i Danmark, om end niveauet for beskæftigelsesfrekvensen er meget forskelligt for forskellige nationale grupper. Også i undersøgelser, hvor andre forhold inddrages i forklaring af beskæftigelsesfrekvensen, kan man konstatere, at opholdstiden har betydning (Schultz-Nielsen, 2002). I øvrigt tyder sidstnævnte undersøgelse på, at en del af forklaringen på opholdstidens betydning er, at stigende opholdstid medfører bedre dansk kundskaber.

3.2.2. Langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse

Næsten alle (98,5 pct.) de interviewede langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse er indvandrere - dvs. født i udlandet. Næsten ingen er efterkommere. 61,6 pct. af indvandrerne er flygtninge, og 25,9 pct. kom til Danmark, fordi ægtefælle eller anden familie var kommet til Danmark som flygtninge. I alt 87,5 pct. kom således til Danmark direkte eller indirekte på grund af flugt fra et andet land. 27,3 pct. havde boet i Danmark i sammenlagt under 6 år, 28,8 pct. i 6-10 år, 28,7 pct. i 11-15 år og 15,3 pct. i mere end 15 år. Der er således meget stor spredning med hensyn til opholdstid i Danmark.

Personer, der er kommet til Danmark direkte eller indirekte som følge af flugt, har ringere beskæftigelseschancer end den minoritet, som er kommet af andre grunde. Dette resultat svarer til, hvad andre undersøgelser har fundet, jf. ovenfor. Derimod synes det blandt de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse ikke umiddelbart at være sådan, at længere opholdstid i Danmark hænger sammen med bedre beskæftigelseschancer.

De interviewede langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse fordeler sig over i alt 47 lande. Over 80 pct. kommer fra følgende 12 lande: Jugoslavien, Tyrkiet, Marokko, Somalia, Afghanistan, Sri Lanka, Irak, Iran, Libanon, Pakistan, Vietnam og Bosnien. På grund af de mange lande og det begrænsede antal interview har det ikke så megen mening at fortage opgørelser over chancen for at få vedvarende beskæftigelse opdelt på lande eller landegrupper.

3.3. Køn

Ikke-vestlige kvindelige indvandrere og efterkommere har en lavere erhvervs- og beskæftigelsesfrekvens end mandlige. Kvindernes ledighed er højere end mændenes. Kvindernes lavere beskæftigelseschancer kan også konstateres i særlige grupper af ikke-vestlige indvandrere, herunder nyankomne flygtninge og familiesammenførte under integrationsloven (Husted & Heinesen, 2004). Blandt de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse har kvinderne ligeledes en lavere beskæftigelsechance end mændene.

Kvindernes lavere beskæftigelseschancer kan bl.a. hænge sammen med, at kønsrollemønstret i en del indvandrergrupper er traditionelt, dvs. at normsystemet i nogle grupper ikke understøtter kvinders erhvervsdeltagelse og beskæftigelse. I sammenhæng hermed kan det spille en rolle, at kvinderne formentlig både har et lavere uddannelsesniveau og mindre erhvervs erfaring end mænd – forhold som i sig selv reducerer tilknytningen til og mulighederne på arbejdsmarkedet.

3.4. Alder

Sandsynligheden for at være i beskæftigelse er i almindelighed størst for de 'midterste' aldersgrupper 25-55 år. Navnlig blandt de ældre er beskæftigelsesfrekvensen lav. Også blandt nyankomne flygtninge og familiesammenførte under integrationsloven er der en tendens til, at beskæftigelseschancerne er lavest for de ældste. Blandt mændene er beskæftigelseschancerne størst i aldersgruppen 18-44 år, blandt kvinderne i aldersgruppe 25-40 år, alt andet lige (jf. Husted & Heinesen, 2004). De ældres lavere beskæftigelseschancer kan bl.a. skyldes, at ældre er mindre motiverede for at være i beskæftigelse end yngre, og at virksomheder måske ikke er så interesserede i at ansætte ældre medarbejdere. Flere undersøgelser af arbejdsgiveres rekrutteringskriterier har vist, at ældre ofte betragtes som mindre attraktiv arbejdskraft, og det er sandsynligt, at dette i hvert fald ikke gør sig gældende i mindre grad, når det drejer sig om ældre indvandrere.

Blandt de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse synes chancen for at komme i vedvarende beskæftigelse at være størst blandt de under 35-årige og mindst blandt de over 55-årige. Dette mønster svarer således i et vist omfang til det generelle billede.

3.5. Ægteskabelig status

Langt de fleste af de interviewede langvarige kontanthjælpsmodtagere og modtagere af introduktionsydelse var gifte eller samboende. Der er imidlertid ingen sammenhæng mellem samlivsstatus og beskæftigelseschancer. Derimod er beskæftigelseschancerne større for den minoritet, hvis ægtefælle/samlever er født i Danmark. En anden undersøgelse har fundet en lignende tendens, men kun for mænd (Schultz-Nielsen, 2002).

Der er desuden en tydelig sammenhæng mellem chancen for at få vedvarende beskæftigelse og ægtefællens/samleverens beskæftigelsessituation blandt de interviewede. Chancen for at komme i vedvarende beskæftigelse er klart større, hvis ægtefællen/samleveren har arbejde, end hvis det ikke er tilfældet. Og chancen er klart meget mindre for dem, hvis ægtefælle/samlever modtager kontanthjælp mv., end blandt dem, hvis ægtefælle/samlever ikke modtager nogen overførselsindkomst (bortset fra SU). Der ser altså ud til at være en positiv sammenhæng mellem to ægtefællers/samlevendes situation på arbejdsmarkedet – et forhold der også er konstateret i andre undersøgelser. En af forklaringerne kan være, at ægtefæller/samlevende af en række grunde tenderer til at ligne hinanden fx med hensyn til holdninger og kvalifikationer. En anden forklaring kan være, at det netværk, som en beskæftiget person har, eventuelt kan hjælpe en arbejdsløs ægtefælle med at få arbejde. En tredje forklaring kan ligge i de økonomiske incitamenter - dvs. at en kontanthjælpsmodtager, hvis ægtefælle også modtager kontanthjælp, måske er tilbageholdende med at påtage sig erhvervsarbejde, hvis den økonomiske nettogevinst for familien herved er beskeden. Endelig kan forklaringen på, at beskæftigelseschancerne tilsyneladende er særlig ringe for personer, hvis ægtefælle modtager kontanthjælp, være, at ægtefællen kan miste retten til kontanthjælp, hvis ægtefællen får arbejde.

3.6 Børn i husstanden og holdningen til kvinders udearbejde

3.6.1. Generelle tendenser

Ifølge Schultz-Nielsen (2002) forringer tilstedeværelse af børn i familien kvindernes beskæftigelseschancer, men ikke mændenes. Tilsvarende gælder blandt nyankomne flygtninge og familiesammenførte, at mindre børn (0-2 år og 3-5 år) har en markant mere negativ effekt på kvinders end på mænds beskæftigelseschancer (Husted & Heinesen, 2004). Disse resultater kan bl.a. formodes at hænge sammen med kønsrollemønstret, dvs. det forhold at ansvaret for børnene i højere grad er kvindernes end mændenes, jf. også ovenfor. Dette forhold kan både gøre kvinder

mere tilbageholdende end mænd med hensyn til at tage et, (hvilket som helst) arbejde og gøre arbejdsgivere mere tilbageholdende med hensyn til at ansætte kvinder, som de eventuelt anser for at være mindre stabil arbejdskraft end mænd.

Betydningen af mindre børn som barriere for såvel uddannelse som beskæftigelse for unge indvandrerkvinder fremhæves særligt i en undersøgelse af unge på kontanthjælp i København (Geerdsen m.fl., 2003). Ifølge undersøgelsen får unge indvandrerkvinder børn i en langt tidligere alder end kvinder i øvrigt i Danmark. De unge indvandrerkvinder med børn bliver længere i kontanthjælpssystemet. Børnepasning medfører, at kvinderne ikke er aktiveringsparate, at de ofte afbryder en uddannelse eller ikke starter på en uddannelse, og at størstedelen reelt ikke er til rådighed for arbejdsmarkedet. Ud over traditioner for kvindens rolle i familien, ”kan der også for disse indvandrerkvinder være praktiske barrierer for beskæftigelse eller uddannelse. Fx kan det være svært at være beskæftiget, hvis man ikke har børnepasning til sine børn. Hvis de har adgang til børnepasning, kan økonomi spille ind for denne gruppe af kvinder. Fx vil indvandrerkvinder med børn formentlig miste økonomisk støtte til børnepasning i vuggestue eller børnehave, hvis de finder beskæftigelse. Endvidere er 70 pct. af de gifte kvinder gift med en mand, der også modtager kontanthjælp. Hvis begge parter modtager kontanthjælp, sænkes den ene parts ydelse, hvis den anden part finder beskæftigelse. Det må derfor forventes, at det er virkelig svært for sådanne kontanthjælpsmodtagere at finde et job, der vil give familien en reel indkomstfremgang” (Geerdsen m.fl., 2003).

3.6.2. Langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse

I den foreliggende undersøgelse blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse kan konstateres, at chancen for at komme i beskæftigelse er mindst for dem, som har to eller flere børn. Det gælder tilsyneladende især for mænd. Yngste barns alder hænger umiddelbart ikke sammen med beskæftigelseschancerne, når man blot ser på børn i alderen under 5, 6-9 og mindst 10 år. Mønstret bliver dog lidt klarere, når man blot betragter personer med og uden børn under 4 år. Disse resultater svarer således kun delvist til, hvad andre undersøgelser har fundet.

I den foreliggende undersøgelse har man også spurgt de interviewede om deres holdning til, at kvinder med mindre børn har erhvervsarbejde. De fleste (omkring 75 pct.) af de interviewede langvarige kontanthjælpsmodtagere og modtagere af introduktionsydelse finder det tilsyneladende i orden, at kvinder med børn under 7 år har heltids- eller deltids erhvervsarbejde. Det gælder både blandt dem, der er kommet i beskæftigelse og blandt dem, der ikke er kommet i beskæftigelse. Et betydeligt mindretal på en fjerdedel mener dog, at kvinder med små børn bør være hjemmearbejdende. Mændene er klart mere tilbøjelige end kvinderne til at mene, at kvinderne bør gå derhjemme.

Sammenhængen mellem beskæftigelseschancer og holdningen til mødres udearbejde går i den forventede retning, men den er ikke signifikant. Ser man imidlertid alene på gruppen af kvinder med børn under 6 år, finder man en relativt klar sammenhæng. Småbørnsmødre med en positiv holdning til udearbejde har en større chance for at komme i beskæftigelse end småbørnsmødre, der mener, at mødre med små børn bør være hjemmegående.⁸ Dette underbygger en formodning om, at holdningen til udearbejde kan være af betydning for, om man faktisk er udearbejdende.

⁸ Ved vurderingen af denne sammenhæng bør erindres, at holdningen til udearbejde blev målt efter, at kvinderne var kommet i beskæftigelse. En eventuel årsagssammenhæng kan derfor måske også gå den ’anden vej’, dvs. at holdningen til udearbejde måske bliver mere positiv som følge af, at man faktisk har udearbejde.

3.7. Helbred og problemer ud over ledighed

Spørgeskemaundersøgelser, hvor man belyst selvrapporteret helbred, viser, at et godt helbred hænger sammen med en øget chance for at være i beskæftigelse. Dette gælder også blandt indvandrere (Schultz-Nielsen, 2002). Formentlig virker et godt helbred på den måde, at det forsøger motivationen for og evnen til at være i beskæftigelse.

Blandt de interviewede langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse har det selvrapporterede helbred en særdeles markant sammenhæng med chancen for at komme i vedvarende beskæftigelse. Chancen for at få vedvarende arbejde er umiddelbart 30 gange større blandt interviewede, der angiver, at deres helbred er *meget godt*, end blandt interviewede, der vurderer, at deres helbred er *dårligt*.

Tilsvarende har kontanthjælpsmodtagere med problemer ud over ledighed en ringere chance for at komme i vedvarende beskæftigelse end kontanthjælpsmodtagere, der alene har ledighed som problem. 'Problemer ud over ledighed' kan omfatte helbredsmæssige problemer og andre forhold, som bevirker, at kommunerne ikke vurderer en person som arbejdsmarkedsparat.

Ved vurderingen af de nævnte sammenhænge bør erindres, at det selvrapporterede helbred er målt efter, at nogle af de interviewede var kommet i beskæftigelse. Man kunne derfor hævde, at en eventuel årsagssammenhæng kunne gå fra *beskæftigelse* til *helbred*, altså at det at få beskæftigelse kan tænkes at have en positiv effekt på helbredet. En sådan indvending er imidlertid ikke relevant i forbindelse med *problemer ud over ledighed*, idet oplysningen om kommunens vurdering af de interviewedes eventuelle problemer ud over ledighed daterer sig fra før det tidspunkt, hvor nogle af de interviewede fik beskæftigelse.⁹ Formodningen taler derfor for - også set i lyset af andre undersøgelser - at et ringe selvrapporteret helbred har en negativ virkning på chancen for at få vedvarende beskæftigelse blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse.

3.8. Danskkundskaber

I flere undersøgelser har man forsøgt at måle indvandrernes danskkundskaber gennem interviewernes vurderinger af disse. Resultatet er, at de sproglige kundskaber klart hænger sammen med, om man er i beskæftigelse eller ej (Schultz-Nielsen 2002). Det gælder både for mænd og især for kvinder. Som for en del andre forhold kan man stille følgende spørgsmål: Er det gode danskkundskaber, som fremmer beskæftigelseschancerne? Eller er det beskæftigelse, som fremmer evnen til at tale og forstå dansk? Antagelig er der tale om et både-og. Panelstrukturen i de nævnte spørgeskemaundersøgelser giver mulighed for at belyse, om gode danskkundskaber på det første interviewtidspunkt forøger beskæftigelseschancerne på det følgende tidspunkt omkring 2 år senere. Det ser ud til at være tilfældet (Schultz-Nielsen, 2002).

Også i den foreliggende undersøgelse finder man en særdeles klar sammenhæng mellem beskæftigelseschancer og evnen til at tale dansk som vurderet af interviewerne. Chancen for at få

⁹ Oplysningen om de interviewedes *problemer ud over ledighed* bygger på Arbejdsmarkedsstyrelsens forløbsregister DREAM.

vedvarende beskæftigelse er fire gange større blandt dem, der taler bedst dansk, end blandt dem, som, efter interviewernes vurdering, slet ikke eller kun meget dårligt taler dansk.

I den foreliggende undersøgelse blev de interviewede også bedt om at vurdere deres færdigheder med hensyn til at tale engelsk. Chancen for at få beskæftigelse er størst blandt dem med de bedste færdigheder i engelsk, men sammenhængen er ikke så kraftig som med hensyn til evnen til at tale dansk.

3.9. Uddannelse

3.9.1 Generelle tendenser

Et gennemgående resultat fra arbejdsmarkedsforskningen er, at formel uddannelse spiller en meget stor rolle for position og forløb på arbejdsmarkedet, herunder for beskæftigelseschancer og marginalisering. Det gælder også, når det drejer sig om ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, hvor sammenhængen mellem beskæftigelse og uddannelse imidlertid er mere kompliceret end for danskeres vedkommende.

Indvandrere kan eventuelt have en medbragt uddannelse, dvs. en uddannelse gennemført udenfor Danmark, og/eller en dansk uddannelse. Omkring en fjerdedel af de ikke-vestlige indvandrere i Danmark har taget en dansk uddannelse. Medregnes begge typer, kan det konstateres, at ikke-vestlige indvandrere i gennemsnit har et lavere uddannelsesniveau end danskere (Larsen, 2002; Lindhardt & Frølander, 2004).¹⁰ Det er vanskeligt at angive præcise talmæssige udtryk herfor, især fordi godt 20 pct. af de ikke-vestlige indvandrere i Danmarks Statistiks registre er angivet med ingen uddannelse/uoplyst uddannelse (Lindhardt & Frølander, 2004). Det kan skønnes, at mindst 45 pct. af de ikke-vestlige 16-66-årige indvandrere har *grundskole* som højeste fuldførte uddannelse.¹¹ Den tilsvarende andel blandt danskere er omkring en tredjedel.

Også for efterkommerne kan det konstateres, at uddannelsesniveauet er lavere end for danskernes vedkommende. En analyse viser således, at knapt halvdelen af de mandlige 18-34-årige efterkommere fra mindre udviklede lande i 1998 hverken var i gang med eller havde fuldført en kompetencegivende uddannelse. Blandt de kvindelige efterkommere var andelen godt en tredjedel. Tallene er betydeligt større end for unge danskeres vedkommende (Hummelgaard m.fl., 2002).

En af forklaringerne på, at ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har en lavere beskæftigelses- og erhvervsfrekvens end danskere må derfor formodes at være, at indvandrere og efterkommere i gennemsnit har et lavere uddannelsesniveau end danskere.

En supplerende forklaring for så vidt angår indvandrerne er, at en udenlandsk uddannelse ser ud til at være mindre værd på det danske arbejdsmarked end en tilsvarende dansk uddannelse (jf. bl.a. Blume, 2004 & 2003). Således er erhvervsfrekvensen mindre for ikke-vestlige indvandrere med en medbragt uddannelse på et givet niveau end for ikke-vestlige indvandrere med en tilsvarende dansk

¹⁰ Oplysningerne om indvandrernes uddannelse stammer fra registre samt en omfattende spørgeskemaundersøgelse fra 1999, jf. Mørkeberg (2000).

¹¹ Af samtlige 16-66-årige ikke-vestlige indvandrere har 36 pct. kun grundskole (Lindhardt & Frølander, 2004). Hvis de 36 pct. sættes i forhold til de 80 pct. med oplyst uddannelse fås 45 pct., jf. tallet i teksten ovenfor. Hvis det forudsættes, at mindst halvdelen af dem med uoplyst uddannelse (dvs. mindst 10 pct. af samtlige) højst har grundskole som højeste uddannelse bliver andelen, der kun har grundskole mindst 46 pct. (36 pct. + 10 pct.).

uddannelse (Lindhardt & Frølander, 2004).¹² Denne forskel er markant på alle uddannelsesniveauer. Forklaringen herpå kan være, at udenlandske uddannelser har et andet indhold end tilsvarende danske, og/eller at kendskabet til og dermed anerkendelsen af udenlandske uddannelser hidtil har været forholdsvis ringe både i virksomhederne og i de arbejdsmarkedspolitiske systemer, herunder AF og kommuner.¹³

En tredje uddannelsesrelateret forklaring på den lavere beskæftigelses- og erhvervsfrekvens blandt ikke-vestlige indvandrere end blandt danskere kan være, at værdien (afkastet) af helt den samme (danske) uddannelse er mindre for ikke-vestlige indvandrere end for danskere.¹⁴ Hvis det er rigtigt, kan det fortolkes som udtryk for diskrimination. Det kan være vanskeligt empirisk at teste denne antagelse separat fra den foregående, men det kan konstateres, at erhvervsfrekvensen for danskere med en (dansk) videregående uddannelse er større end for ikke-vestlige indvandrere med en (dansk) videregående uddannelse.¹⁵ Når det drejer sig om personer med en dansk erhvervsfaglig uddannelse, er der dog (næsten) ikke forskel på erhvervsfrekvensen blandt ikke-vestlige indvandrere og danskere (Lindhardt & Frølander, 2004).

De anførte tal og tendenser er baseret på simple tabeller, hvilket betyder, at navnlig de to sidstnævnte forklaringer bør tages med et vist forbehold. Således er der fx ikke taget hensyn til forskelle i aldersfordeling blandt danskere og indvandrere, eller hvilke konkrete uddannelser, der er tale om.

Det er imidlertid i højere grad sket i en registerbaseret undersøgelse af uddannelse og arbejde for andengenerationsindvandrere (Hummelgaard m.fl., 2002). Undersøgelsen viser, at efterkommerne må vente længere tid på at få et arbejde efter afsluttet uddannelse end danske unge. Uddannelsen har klart betydning for beskæftigelseschancerne, men betydningen er mindre for efterkommernes vedkommende end for danske unge. Især for kvinderne er denne tendens klar. Forfatterne konkluderer bl.a., at det "peger som andre undersøgelser på, at veluddannede efterkommere i et eller andet omfang bliver diskrimineret på arbejdsmarkedet. Men også forhold på hjemmefronten kan spille væsentligt ind". Med sidstnævnte tænkes på, at unge kvindelige efterkommere med en uddannelse måske er mindre tilbøjelige til at bruge deres uddannelse på arbejdsmarkedet, hvis de præges af traditionelle kønsrollemønstre.

I Rockwool Fondens spørgeskemaundersøgelser, hvor alder og en række andre forhold, der hænger sammen med beskæftigelsesmulighederne, er medtaget i de statistiske forklaringer, finder man, at personer med en kompetencegivende uddannelse har en større chance for at være i beskæftigelse end personer uden en sådan uddannelse (Schultz-Nielsen, 2002).¹⁶ Det gælder både blandt kvinder og mænd i den seneste undersøgelse fra 2001.

¹² Tilsvarende viser Blume (2003 & 2004), at afkastet af dansk skolegang i form af beskæftigelsesfrekvens og startløn er klart større end afkastet af skolegang fra oprindelseslandet.

¹³ Erkendelsen af denne problematik var baggrunden for, at der i 2004 blev oprettet fem regionale kompetenceafklaringscentre for flygtninge og indvandrere.

¹⁴ Det bør her understreges, at indvandrernes lave beskæftigelses- og erhvervsfrekvens ikke alene hænger sammen med forhold knyttet til deres uddannelsesmæssige kvalifikationer. Mange andre forhold spiller også en rolle, herunder opholdstid i Danmark, dansk kundskaber, normer og værdier (herunder vedrørende kønsroller) samt diskrimination, jf. andre dele af ovenstående afsnit.

¹⁵ Ledighedsprocenten for personer med en dansk lang videregående uddannelse var i november 2002 næsten tre gange større blandt ikke-vestlige indvandrere end blandt danskere (Lindhardt & Frølander, 2004).

¹⁶ Uddannelsesoplysningerne omfattede her både dansk og medbragt uddannelse.

Alt i alt synes det klart, at uddannelse og ikke mindst en dansk uddannelse har stor betydning for beskæftigelse og erhvervsdeltagelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i Danmark.

3.9.2. Langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse.

Det er imidlertid ikke givet, at denne generelle konklusion er holdbar for alle grupper af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, fx langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse.

En meget lille gruppe indvandrere blandt de interviewede havde slet ikke gået i skole – denne gruppe har en særlig ringere chance for at komme i beskæftigelse. Men ellers ses der ikke nogen sammenhæng mellem chancen for at komme i vedvarende beskæftigelse og gennemført skole- og erhvervsuddannelse før ankomsten til Danmark.

Hovedparten (62 pct.) af de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse havde i øvrigt ingen medbragt erhvervsuddannelse, men en fjerdedel (25 pct.) havde før ankomsten til Danmark gennemført en faglig uddannelse eller en videregående uddannelse af mindst 3 års varighed. Resten (13 pct.) havde efter deres egne oplysninger gennemført en uddannelse af under 3 års varighed før indvandringen til Danmark.

Meget få af de interviewede havde gennemført en dansk erhvervsuddannelse. Det drejer sig om kun 10,3 pct. Disse personer synes imidlertid ikke at have en markant bedre chance for at komme i vedvarende beskæftigelse end dem uden dansk erhvervsuddannelse.

Mens der således generelt er en sammenhæng mellem at have en dansk uddannelse og chancen for at være i beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i Danmark, ser det umiddelbart ikke ud til, at denne sammenhæng gælder for de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse i denne undersøgelse.

En særlig form for uddannelse eller opkvalificering kan finde sted i forbindelse med aktivering. De interviewede blev spurgt, om de havde deltaget i aktivering i 2003 – altså i den et-årige periode med kontanthjælp og introduktionsydelse, der gik umiddelbart forud for, at nogle opnåede beskæftigelse. 62,3 pct. svarede, at de ikke havde deltaget i aktivering i denne periode. 10,8 pct. havde været i aktivering på en privat virksomhed, 13,4 pct. på en offentlig arbejdsplads og 3,1 pct. på et beskæftigelsesprojekt. 10,5 pct. havde deltaget i et kursus. Der er imidlertid ingen klar sammenhæng mellem deltagelse i aktivering og chancen for at få vedvarende beskæftigelse. Der er heller ikke nogen tendens til, at aktiveringens art hænger sammen med beskæftigelseschancen – bortset fra, at den lille gruppe, der havde deltaget i et kursus, tilsyneladende har en mindre chance for at få vedvarende arbejde end øvrige.

En anden form for kursus/uddannelse specielt målrettet indvandrere er danskuddannelse på en sprogskole/sprogcenter. Langt de fleste (92 pct.) havde gået på sprogskole/sprogcenter i kortere eller længere tid, og 73,0 pct. havde gået på sprogskole/sprogcenter i mindst et år. Op mod halvdelen i mindst 2 år. Sammenhængen mellem sprogskole/ sprogcenter-ophold og chancen for at få vedvarende beskæftigelse er imidlertid ikke klar, hvilket formentlig skyldes, at længden af perioden på sprogskole/sprogcenter også kan være en indikator på manglende dansk kundskaber eller manglende evne til at lære dansk. I hvert fald er der ikke nogen tendens til, at længere tid på sprogskole/sprogcenter ud over 6-12 måneder hænger sammen med bedre chancer for at komme i vedvarende beskæftigelse.

3.10. Ledighedens længde og erhvervserfaring

Adskillige opgørelser og undersøgelser viser, at jo længere tid en person har været ledig, des mindre er sandsynligheden for, at den pågældende inden for fx den næste måned kommer i arbejde. Et eksempel på denne tendens fremgår af Møller & Rosdahl (2006), hvor det vises, at marginaliserede ikke-vestlige indvandreres chance for at komme i arbejde var lavere, des længere tid de havde modtaget overførselsindkomst. I andre undersøgelser af indvandrere (Hummelgaard m.fl., 1995), unge indvandrere i København (Geerdsen m.fl., 2003) og nyankomne flygtninge og familiesammenførte (Husted & Heinesen, 2004) finder man lignende tendenser.

I arbejdsmarkedsforskningen har det været diskuteret, om denne såkaldte negative varighedsafhængighed alene skyldes, at det er den 'bedste arbejdskraft', der kommer i arbejde først, eller om ledighedens varighed og tidligere ledighed i sig selv reducerer beskæftigelseschancerne - fx fordi langvarig arbejdsløshed har en negativ signalværdi overfor arbejdsgivere - eller på grund af arbejdsløshedens nedbrydende psykiske virkninger.¹⁷ Der er næppe noget entydigt og generelt svar på dette spørgsmål.

Som nævnt ovenfor drejer analyserne i dette arbejdspapir sig om langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse. Der er tale om personer, der modtog overførselsindkomst i stort set hele året 2003. 77,3 pct. af de interviewede modtog også overførselsindkomst i 75 pct. af den 2-årige periode 2001-2002. Denne gruppe har ringere chancer for at få vedvarende beskæftigelse i 2004 end dem, der modtog overførselsindkomst i kortere tid i 2001-2002. Faktisk er det sådan, at jo længere tid med overførselsindkomst i 2001-2002, des ringere chance for at være kommet i vedvarende beskæftigelse et par år senere.

En anden indikator på de interviewedes tidligere situation er, om de har haft erhvervsarbejde i kortere eller længere tid i 2000-2002. De, der havde haft arbejde i kortere eller længere tid, har omkring syv gange større chance for at være i vedvarende beskæftigelse nogle år senere end dem, der ikke havde haft arbejde på et eller andet tidspunkt i denne periode. Det støtter en antagelse om, at tidligere erhvervserfaring øger chancen for at få vedvarende beskæftigelse blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse.

Disse resultater svarer til, hvad der er konstateret i andre undersøgelser, nemlig at der generelt er en klar statistisk sammenhæng mellem menneskers nuværende og tidligere situation i relation til arbejdsmarkedet.

Ovenfor er alene refereret til de interviewedes arbejdsmarkedskarrierer i Danmark. Omkring halvdelen af de interviewede (især mænd) havde i et eller andet omfang erhvervserfaring fra

¹⁷ Man kunne i princippet også tænke sig, at varighedsafhængigheden kunne være positiv, altså at en længere periode uden arbejde øger beskæftigelseschancerne. Det kunne fx være tilfældet for nyankomne indvandrere, der successivt lærer mere dansk. Som nævnt ovenfor ser det imidlertid ikke ud som om, at der er en positiv varighedsafhængighed for nyankomne flygtninge og familiesammenførte. Problematikken vedrørende varighedsafhængighed blandt indvandrere er dog nok så kompliceret, og man kan næppe påstå, at det er afklaret, i hvilken grad den nævnte negative varighedsafhængighed er 'sand'. Det bør tilføjes, at en negativ varighedsafhængighed ikke er inkonsistent med det generelle resultat, at sandsynligheden for at være i beskæftigelse stiger med opholdstiden i Danmark, jf. ovenfor. Selv om varighedsafhængigheden er negativ, vil der hele tiden være en vis andel af en kohorte af ledige, der kommer i beskæftigelse.

oprindelseslandet. Selv om mønstret ikke er helt klart, ses en vis tendens til, at de, der har erhvervserfaring i mindst et år fra oprindelseslandet har en større chance for at opnå vedvarende beskæftigelse i Danmark end dem med mindre eller ingen erhvervserfaring fra oprindelseslandet.

3.11. Kontakt med danskere og sociale netværk

I Rockwool Fondens survey-undersøgelser blev indvandrere spurgt, hvor hyppigt de omgås danskere. Der kan konstateres en sammenhæng mellem sådanne spørgeskemabaserede indikatorer for kontakt og beskæftigelsesfrekvens for såvel kvinder som for mænd, jf. Schultz-Nielsen, 2002, der diskuterer, hvorledes dette skal fortolkes. Er det beskæftigelse, der fører til mere kontakt? Eller er det interaktion med danskere, der fører til beskæftigelse? Schultz-Nielsen argumenterer på basis af de gennemførte analyser for, at begge dele kan være tilfældet.

I den foreliggende undersøgelse af langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse finder man også en meget klar sammenhæng mellem kontakt med danskere og beskæftigelseschancer. Jo mere kontakt, des højere chance for at få vedvarende beskæftigelse. I øvrigt er der store forskelle på, hvilken kontant de interviewede har med danskere. 9 pct. oplyser, at de slet ikke har kontant med danskere. 17 pct. er på *hilsefod*, 31 pct. taler med danskere *af og til*, mens 43 pct. tilkendegiver, at de *får en kop kaffe* med danskere og besøger eller får besøg af danskere.

Det slags kontakt, som især er direkte relevant i en arbejdsmarkedssammenhæng, er netværk, som kan formidle oplysninger om ledige job til personer uden arbejde og oplysninger om arbejdssøgende til potentielle arbejdsgivere. I undersøgelsen stillede man følgende spørgsmål til dem, der var i arbejde: Tror De, at nogen i Deres familie eller Deres venner kunne hjælpe Dem til at få et andet arbejde, hvis De selv ønskede det? De personer, der ikke var i arbejde, fik stillet næsten samme spørgsmål: Tror De, at nogen i Deres familie eller Deres venner kunne hjælpe Dem til at få et arbejde, hvis De selv ønskede det? På denne måde var det sigtet at måle det arbejdsmarkedsrelevante sociale netværk blandt de interviewede, således at man så vidt muligt kunne belyse dette netværks eventuelle sammenhæng med, om man var kommet i vedvarende beskæftigelse eller ej.

67,2 pct. af de interviewede svarede *nej* til spørgsmålet. Det typiske er således, at de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse ikke har noget arbejdsmarkedsrelevant socialt netværk i den nævnte betydning. De har som oftest ikke familie og venner, der kan hjælpe dem med at få arbejde. 8,6 pct. svarede *ja, bestemt* eller *ja, formentlig*, mens 24,3 pct. svarede *ja, muligvis*. Kun få føler sig således sikre på, at familie og venner kunne hjælpe til at få et (andet) job.

Der er en helt klar tendens til, at chancen for at få vedvarende beskæftigelse stiger, jo mere sikre de interviewede er på, at deres sociale netværk kunne hjælpe dem til at få et arbejde eller til at få et andet arbejde. Dette bestyrker en antagelse om, at det sociale netværk kan have betydning for beskæftigelseschancerne.

En eventuel årsagssammenhæng kan imidlertid også tænkes at gå den 'anden vej', dvs. at beskæftigelse fx kunne tænkes at medføre, at personers arbejdsmarkedsrelevante sociale netværk udbygges. I og med, at der spørges til *familie og venner*, forekommer det dog mest sandsynligt, at en eventuel årsagssammenhæng går fra *netværk* til *beskæftigelse*, idet *familie og venner* må formodes at udgøre relativt stabile elementer i de pågældende menneskers tilværelse, som umiddelbart ikke ændrer sig markant, hvis man får arbejde.

3.12. Incitamenter

3.12.1 Generelle tendenser

Økonomiske incitamenter har inden for de senere år fået en stadig mere fremtrædende plads blandt de midler, der antages at bidrage til at bringe indvandrere og efterkommere i arbejde.

Det økonomiske incitament kan måles ved forskelsbeløbet (forskellen i disponibel indkomst i beskæftigelse og disponibel indkomst ved ledighed) og kompensationsgraden (forholdet mellem det sidste og første beløb), jf. fx Finansministeriet (2004). Flere undersøgelser har forsøgt at beregne forskelsbeløbet (også kaldet gabet), når der tages hensyn til bl.a. samspil mellem ydelser, aftrapning, udgifter ved at være i beskæftigelse mv. På grundlag af tal fra 1999 og 2001 beregner Schultz-Nielsen, at en temmelig stor andel af indvandrere og efterkommere, der er medlem af en arbejdsløshedskasse, har en lavere disponibel indkomst som fuldtidsbeskæftiget end som fuldtidsledig. Hvis der tages hensyn til børnepasningsomkostninger, skulle det blandt kvinder i 2001 eksempelvis dreje sig om 33 pct., som har en lavere indkomst som beskæftiget, end de ville have som ledig (Schultz-Nielsen, 2002). Blandt mænd skulle andelen være 22 pct. De tilsvarende tal blandt danskere er meget lavere, hvilket bl.a. skyldes, at indvandrerne i gennemsnit får en lavere løn, jf. bl.a. Pedersen, 2002, der anfører, at en analyse for danskere "...finder signifikante påvirkninger fra dette gab mellem dagpengesituation og beskæftigelse på søgeadfærd, arbejdsmarkedstilknytning og arbejdsløshedsrisiko. A priori kan der forventes endnu stærkere incitamentspåvirkninger for indvandrere, hvor gabet er så meget større end for danskere, og hvor grundlæggende attituder - specielt til gifte kvinders udearbejde - for mange formentlig er anderledes end for danskere i øvrigt" (Pedersen, 2002). Schultz-Nielsen (2002) viser, at indvandrere med små eller negative forskelsbeløb i 1999 mindre hyppigt havde beskæftigelse i 2001 end indvandrere med større forskelsbeløb. Schultz-Nielsen argumenterer bl.a. på grundlag heraf for, at økonomiske incitamenter har betydning for indvandreres beskæftigelseschancer.

En sådan formodning er også udgangspunkt for senere beregninger af forskelsbeløb, jf. Finansministeriet (2004), som generelt kommer frem til større forskelsbeløb end i de tidligere undersøgelser. Det skyldes ifølge Finansministeriet især, at ministeriet i modsætning til de tidligere spørgeskemabaserede opgørelser medregner indbetaling til pensionsordninger samt personalegoder og ferietillæg mv. i det anvendte lønbegreb - dvs. som en del af det faktiske økonomiske udbytte ved at være i arbejde (jf. Finansministeriet, 2004). Ifølge Finansministeriet var forskelsbeløbet på under 1.000 kr. pr. måned for 10 pct. af de ikke-vestlige indvandrere i 2004, for danskere var den tilsvarende andel 5 pct. Finansministeriets beregninger viser desuden, at andelen med et forskelsbeløb på under 1.000 kr. er faldet fra 2001 til 2004. Faldet er klart større for ikke-vestlige indvandrere end for danskere. De økonomiske incitamenter til at være i arbejde skulle således være blevet kraftigere fra 2001 til 2004.

3.12.2. Langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse

I den foreliggende undersøgelse af langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse har man ikke foretaget beregninger af forskelsbeløb og kompensationsgrader, men man har forsøgt at belyse, hvad man kunne kalde *det oplevede økonomiske incitament*.

Personer, der var kommet i arbejde, og personer, der ikke var i beskæftigelse på interviewtidspunktet, fik stillet næsten enslydende spørgsmål: "Er det en økonomisk fordel for Dem at arbejde frem for at modtage kontanthjælp/anden overførselsindkomst?" 75,0 pct. siger, at det er en *stor fordel* at arbejde, 13,8 pct. siger *nogen fordel*, mens resten (11,3 pct.) siger *lille eller ingen fordel*. Det må vel fortolkes på den måde, at langt de fleste langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse oplever, at der er en klar økonomisk gevinst ved at være i arbejde frem for på overførselsindkomst.

Der er imidlertid ingen sammenhæng mellem det oplevede økonomiske incitament og chancen for at få vedvarende beskæftigelse. Det tyder umiddelbart ikke på, at økonomiske incitamenter har stor betydning for beskæftigelseschancerne i den betragtede gruppe af langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse. Man kunne indvende mod denne fortolkning, at de økonomiske incitamenter som nævnt her er målt 'subjektivt' og vagt - dvs. som oplevede incitamenter. På den anden side kunne man også argumentere for, at de oplevede incitamenter må forventes at have større betydning end fx beregnede forskelsbeløb eller kompensationsgrader, som mange måske ikke har fuldt overblik over. Under alle omstændigheder kan der ikke påvises nogen sammenhæng mellem det oplevede økonomiske incitament og beskæftigelseschance, hvilket eventuelt kan hænge sammen med den forholdsvis beskedne variation i gruppen af langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med hensyn til det oplevede økonomiske incitament.

For også at få et indtryk af de *immaterielle incitamenter*s mulige betydning fik de interviewede stillet følgende spørgsmål: "Er det - alt taget i betragtning - bedre for Dem at arbejde end at modtage kontanthjælp/anden overførselsindkomst?" Dette spørgsmål kan således formodes at udtrykke det samlede oplevede incitament til at være i arbejde frem for at modtage kontanthjælp/introduktionsydelse. 83,0 pct. angiver, at det er *meget bedre* at være i arbejde. 12,1 pct. siger, at det er *noget bedre* at arbejde, mens resten (4,9 pct.) angiver, at det kun er *en lille fordel eller ingen fordel* at være i arbejde. Langt de fleste langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse mener således, at det er meget bedre at have erhvervsarbejde end at modtage overførselsindkomst.

Der er en ret kraftig sammenhæng mellem svarene på nævnte spørgsmål og chancen for at opnå vedvarende beskæftigelse. Det støtter en formodning om, at chancen for at få vedvarende beskæftigelse kan afhænge af holdningen til at være i beskæftigelse. Mod en sådan fortolkning kunne indvendes, at holdningen til at være i arbejde også kunne tænkes at være påvirket af, om man faktisk har et job – altså at dem, der har et job, vurderer dette som mere positivt end dem, som ikke har noget arbejde. De to fortolkninger strider imidlertid ikke mod hinanden og kan udmærket begge have en vis gyldighed.

I øvrigt er der en sammenhæng mellem det oplevede økonomiske incitament på den ene side og det oplevede samlede incitament (målt ved sidstnævnte spørgsmål) på den anden side, hvilket vel ikke er så overraskende, eftersom den samlede fordel ved at være i arbejde må afhænge positivt af den oplevede økonomiske fordel.

3.13. Ledighed og udlændinge i lokalområdet

De økonomiske konjunkturer, målt fx ved det generelle ledighedsniveau, har generelt stor betydning for ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres beskæftigelseschancer. Det fremgår også indirekte af undersøgelser, som viser at beskæftigelseschancerne bl.a. afhænger af ledigheden i det område,

hvor man bor (jf. fx Husted & Heinesen, 2004). Jo lavere ledighed, des bedre beskæftigelseschancer.

I det foreliggende datamateriale ses også en tendens til, at en lavere ledighed i lokalområdet (kommunen) hænger sammen med en større chance for, at langvarige kontanthjælpsmodtagere og modtagere af introduktionsydelse får vedvarende beskæftigelse. Tendensen er dog ikke særlig stærk.

I almindelighed er beskæftigelseschancerne for nyankomne flygtninge og familiesammenførte under integrationsloven tilsyneladende større for personer, der får bopæl i kommuner, hvor der i forvejen bor relativt mange ikke-vestlige udlændinge, end for personer der får bopæl i områder, hvor der bor få udlændinge. Således viser Husted & Heinesen (2004), at andelen af udlændinge fra 3. lande i kommunen i forvejen har en signifikant positiv effekt på sandsynligheden for, at nyankomne flygtninge og familiesammenførte opnår beskæftigelse. Ligeledes gælder, at beskæftigelseschancerne for integrationslovspersoner er større, jo større andel integrationslovspersoner udgør af befolkningen.

Forklaringen herpå kan være, at virksomhederne i de områder, hvor der i forvejen bor mange udlændinge, har erfaringer med ansættelse af indvandrere, eller fx at de sociale netværk til virksomheder og beskæftigede er større i disse områder end i områder, hvor der i forvejen bor få udlændinge fra ikke-vestlige lande. En yderligere forklaring, der antydes af Husted & Heinesen (2004) er, at integrationsindsatsen måske er mere effektiv i kommuner med mange udlændinge i forvejen på grund af stordriftsfordele og flere erfaringer med udlændinge.

I den foreliggende undersøgelse af langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse ses imidlertid ikke nogen klar sammenhæng mellem chancen for at få vedvarende beskæftigelse og andelen af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i lokalområdet.

4. Chancen for vedvarende beskæftigelse: Hvad har størst betydning?

Hvis man blot umiddelbart ser på de sammenhænge, der fremgår af tabel 1, og som er beskrevet ovenfor, fremstår følgende forhold som dem, som hænger kraftigst sammen med chancen for at få vedvarende beskæftigelse:

p<0,10 og p>0,05

Kontakt med danskere i fritiden

Kontanthjælp med/uden problemer ud over ledighed

Ledighedsprocent i kommunen

p< 0,05 og p> 0,01

Køn

Alder

Gået i skole før ankomst til DK

Arbejde før ankomst til DK

Bedre at have arbejde end ikke

Kan De tale engelsk?

Sprogskole

Uger med overførselsindkomst 2001-2002

p <0,01 og p > 0,001

Flygtning (ja/nej)

Ægtefælle/samlever født i DK

Børn under 18 år

p<0,001

Arbejdsmarkedsrelevant socialt netværk

Selvvurderet helbred

Interviewerens vurdering af den interviewedes danskkundskaber

Arbejde i 2000/2002

Ægtefælles/samlevers overførselsindkomst

Ægtefælles/samlevers arbejde

For en umiddelbar og mekanisk betragtning er de 9 sidstnævnte variable åbenbart de væsentligste. Der er et vist sammenfald mellem variablen *ægtefælles/samlevers arbejde* og variablen *ægtefælle/samlevers overførselsindkomst*, idet de i vidt omfang måler to sider af samme sag - men fra to forskellige synsvinkler - nemlig om ægtefællen/samleveren har arbejde eller ej, henholdsvis om ægtefællen/samleveren modtager overførselsindkomst. I den videre analyse bruges førstnævnte variabel. Desuden er der et vist sammenfald mellem variablen *uger med overførselsindkomst 2001-2002* og variablen *arbejde i 2000/2002*. I den videre analyse bruges sidstnævnte variabel.

Den statistiske analyse er ved hjælp af logistisk regression gennemført på den måde, at man har startet med en statistisk model, som alene har indbefattet de fem umiddelbart mest betydende variable (*ægtefælles/samlevers arbejde*, *eget arbejde i 2000/2002*, *interviewerens vurdering af den interviewedes danskkundskaber*, *selvvurderet helbred* og *arbejdsmarkedsrelevant socialt netværk*). I denne startmodel kan det ikke påvises, at målet på *arbejdsmarkedsrelevant socialt netværk* (kan familie/venner skaffe arbejde til den interviewede?) har signifikant betydning, når variablen *eget arbejde i 2000/2002* er med i modellen. En fortolkning heraf er, at erhvervserfaring i et eller andet omfang har betydning for senere arbejdsmarkedsrelevante sociale netværk - altså at erhvervserfaring er mere grundlæggende end senere netværk.

Med udgangspunkt i en modificeret startmodel uden variablen *arbejdsmarkedsrelevant socialt netværk* har man successivt forsøgt at inddrage de øvrige nævnte variable ovenfor.¹⁸ Variable med kategorier, som adskiller sig signifikant ($p<0,05$) fra hinanden med hensyn til sandsynligheden for at få vedvarende beskæftigelse, er beholdt i modellen.

¹⁸ Desuden har en række andre muligvis relevante variable været søgt inddraget, herunder bl.a. dansk og udenlandsk erhvervsuddannelse, køn, alder og oplevede økonomiske incitamenter.

Resultatet ses i tabel 2 i de første to kolonner. I de to øvrige kolonner er vist resultaterne for den samme model, men kun for personer, som i udgangspunktet var kontanthjælpsmodtagere. I den sidstnævnte model er også inddraget en variabel, der angiver, om kontanthjælpsmodtageren har problemer ud over ledighed. De to modeller viser i øvrigt næsten ens resultater. De forhold, som analysen peger på, er følgende:

a. Tidligere erhvervserfaring i Danmark. Hvis man tidligere har haft arbejde i et eller andet omfang i Danmark, øges chancen markant for, at man senere kan opnå vedvarende beskæftigelse. Tidligere erhvervserfaring kan være en indikator for personlige egenskaber, som gør en attraktiv som arbejdskraft. Det kan også være en indikator for vilje til selvforsørgelse, evne til at søge arbejde og arbejdsmarkedsrelevant socialt netværk. Endvidere kan tidligere erhvervserfaring have den betydning, at "arbejde" ses som en mulighed, som er realistisk i et eller andet omfang. Og endelig kan erhvervserfaring være vigtig set fra et arbejdsgiversynspunkt. En arbejdsgiver vil formentlig ofte hellere ansætte en person, der har vist at kunne magte et job end en person helt uden erhvervserfaring.

b. Betydelig erhvervserfaring fra oprindelseslandet. Personer, der har mindst 5 års erhvervserfaring fra oprindelseslandet, ser ud til at have en større chance for at opnå vedvarende beskæftigelse i Danmark end personer uden eller med en kortere erhvervserfaring fra oprindelseslandet. Forklaringerne herpå må i vidt omfang være de samme som for erhvervserfaring i Danmark.

c. Ægtefælle/samlever har arbejde. Hvis man er gift/samlevende med en person, der har arbejde, er chancen for at komme i vedvarende beskæftigelse større, end hvis man er gift/samlevende med en person, der ikke har arbejde, eller hvis man ikke er gift/samlevende. Flere forhold kan forklare denne sammenhæng. For det første kan man formode, at to ægtefæller/samlevende ligner hinanden. Hvis den ene har en vilje til selvforsørgelse, er attraktiv som arbejdskraft eller bor i et område med gode beskæftigelsesmuligheder, er det sandsynligt, at partneren har de samme karakteristika. For det andet, kan den enes beskæftigelse skabe sociale netværk, som eventuelt kan virke befordrende på partnerens beskæftigelseschancer. For det tredje kan økonomiske incitamenter eventuelt spille en rolle, dvs. at en kontanthjælpsmodtager, hvis ægtefælle også modtager kontanthjælp, måske er tilbageholdende med at påtage sig erhvervsarbejde, hvis den økonomiske nettogevinst for familien herved er beskednen.

En opdeling af materialet på køn¹⁹ viser, at betydningen af ægtefælles/samlevers arbejde primært ses for kvindernes vedkommende. Det kan eventuelt fortolkes på den måde, at en kvinde, der er gift/samlevende med en mand, der har arbejde, selv har en større chance for at opnå vedvarende beskæftigelse.

Disse tre forhold - egen erhvervserfaring i Danmark, betydelig erhvervserfaring fra oprindelseslandet og ægtefælle/samlevers arbejde - kan i nogen grad sammenfattes i udtrykket *direkte eller indirekte erfaring med arbejdsmarkedet*.

d. Godt selvrapporteret helbred. Det selvrapporterede helbred hænger klart sammen med chancen for at få vedvarende beskæftigelse. Det er primært personer, der angiver at have et dårligt eller meget dårligt helbred, som adskiller sig fra de øvrige ved at have meget beskedne chancer for at opnå vedvarende beskæftigelse.

¹⁹ Ej vist i tabel 2.

e. *Ingen problemer ud over ledighed (for kontanthjælpsmodtagere).* Der er en tendens til, at kontanthjælpsmodtagere, som ifølge kommunens vurdering alene har ledighed som problem, har bedre chancer for at komme i vedvarende beskæftigelse end kontanthjælpsmodtagere med problemer ud over ledighed. Sammenhængen er dog ikke klart signifikant.

f. *Evne til at tale dansk.* En ringe evne til at tale dansk, ifølge interviewernes vurdering, hænger sammen med en lavere chance for at få vedvarende beskæftigelse.

Af de direkte mål på forskellige typer kompetencer, som undersøgelsen råder over, er det således kun disse tre samt *erhvervserfaring*, som kan påvises at hænge sammen med chancen for at få vedvarende beskæftigelse.²⁰ Helbred, problemer ud over ledighed og danskundskaber påvirker formentlig både lysten til at have et arbejde, evnen til at søge efter arbejde og evnen til at bestride et job.

For så vidt angår øvrige kompetenceindikatorer kunne det ikke påvises, at en udenlandsk uddannelse havde klar betydning for chancen for at få vedvarende beskæftigelse. Dette resultat svarer i nogen grad til, hvad andre undersøgelser har fundet. Uddannelse fra andre lande har ofte ikke så stor værdi for ikke-vestlige indvandrere i Danmark.

Mere overraskende er det, at en dansk erhvervsuddannelse heller ikke kan påvises at have betydning for beskæftigelseschancerne. Chancen for at få vedvarende beskæftigelse er tilsyneladende ikke bedre for de 10,3 pct. af de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse, som har gennemført en dansk erhvervsuddannelse. Det peger i retning af, at betydningen af formel uddannelse måske er mindre for de meget langvarige modtagere af kontanthjælp af ikke-vestlig oprindelse end for ikke-vestlige udlændinge generelt i Danmark, hvor det at have gennemført en dansk uddannelse ser ud til at forøge beskæftigelseschancerne.

g. *Personer, der ikke er flygtninge.* I lighed med, hvad andre undersøgelser viser, kan det konstateres, at personer, der er kommet til Danmark som flygtninge, eller hvis familie er kommet hertil som flygtninge, har klart lavere chance for at opnå vedvarende beskæftigelse end personer, der er kommet til Danmark af andre grunde. Man kan formulere sammenhængen på den måde, at personer, der er blevet 'skubbet' hertil af negative faktorer, har ringere beskæftigelseschancer end personer, der i højere grad er blevet 'trukket' til Danmark af positive faktorer. Sammenhængen kan i et vist omfang også være et udtryk for, at personer fra typiske flygtningelande har ringere beskæftigelseschancer end personer fra øvrige lande.

h. *Ingen børn eller kun et barn i familien.* Personer med to eller flere børn i deres familie synes at have en mindre chance for at få vedvarende beskæftigelse end personer uden børn. En opdeling af materialet på køn viser, at det primært er kvindernes chance for at opnå vedvarende beskæftigelse, der påvirkes negativt af tilstedeværelsen af to eller flere børn i familien.²¹

i. *Lav ledighed i bopælskommunen.* Som indikator på de lokale beskæftigelsesmuligheder har man inddraget ledighedsprocenten i bopælskommunen. Denne indikator har den forventede betydning

²⁰ Som tidligere nævnt, kan man ikke afvise, at der også kan være en påvirkning fra beskæftigelse til henholdsvis selvrapporтерet helbred og evne til at tale dansk – altså at beskæftigelse udvikler evnen til at tale dansk og har en gunstig virkning på det selvoplevede helbred. Denne diskussion skal imidlertid ikke forfølges yderligere her.

²¹ Ej vist i tabel 2.

for chancen for at opnå vedvarende beskæftigelse. Lav ledighed i bopælskommunen synes at virke befordrende på beskæftigelseschancerne.

5. Konklusion

Dette arbejdspapir har forsøgt at belyse, hvilke forhold der har betydning for, at langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse opnår vedvarende beskæftigelse i Danmark. Grundlaget for arbejdspapiret er et kombineret survey- og registerbaseret datamateriale omfattende godt 500 personer - helt overvejende langvarige modtagere af kontanthjælp. Disse 500 personer kan betragtes som tilnærmelsesvist repræsentative for de omkring 30.000 18-64-årige ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, der havde modtaget kontanthjælp eller introduktionsydelse i næsten hele året 2003. Omkring 1,4 pct. af disse personer fik vedvarende beskæftigelse omkring årsskiftet 2003/2004, dvs. at de stort set ikke modtog overførselsindkomst første halvår af 2004 og havde beskæftigelse ved årsskiftet 2004/2005, hvor de blev interviewet.

Arbejdspapiret viser, at en lang række forhold hænger sammen med chancen for at få vedvarende beskæftigelse. Nogle af resultaterne, men ikke alle, svarer til, hvad andre undersøgelser har fundet, hvilket hænger sammen med, at arbejdspapiret primært interesserer sig for chancen for at få vedvarende beskæftigelse blandt personer, der erfaringsmæssigt har ringe chance for at få arbejde. Det er på mange måder mønsterbrydere, som er i fokus i arbejdspapiret.

Tidligere erhvervserfaring i Danmark og betydelig erhvervserfaring fra oprindelseslandet synes at forøge chancen for, at langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse senere kan opnå vedvarende beskæftigelse i Danmark. Selv om det i dette arbejdspapir ikke kan påvises, at deltagelse i aktivering hænger sammen med beskæftigelseschancerne, forekommer det alligevel oplagt at pege på, at man i indsatsen for at få langvarige kontanthjælpsmodtagere med ikke-vestlig baggrund i arbejde bør lægge meget stor vægt på at bringe kontanthjælpsmodtagerne i kontakt med arbejdsmarkedet gennem længere perioder med virksomhedspraktik, ansættelse med løntilskud o.l. Arbejde og erhvervserfaring på ét tidspunkt kan være med til at bane vejen for senere mere vedvarende tilknytning til arbejdsmarkedet.

Evnen til at tale dansk hænger sammen med chancen for at få vedvarende beskæftigelse. Formentlig forøger evnen til at tale dansk beskæftigelsesmulighederne, men det at have beskæftigelse kan selvsagt også tænkes at have en positiv effekt på danskundskaberne.

Over en tredjedel af de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse har efter egne oplysninger en erhvervsuddannelse fra oprindelseslandet. En sådan uddannelse synes imidlertid ikke at øge beskæftigelseschancerne i Danmark. 10 pct. af de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse har gennemført en dansk erhvervsuddannelse. I modsætning til, hvad undersøgelser blandt ikke-vestlige udlændinge generelt har vist, kan det i arbejdspapiret imidlertid ikke påvises, at en dansk erhvervsuddannelse øger chancen for at få vedvarende beskæftigelse. Af disse resultater bør man ikke uden videre slutte, at uddannelse er nytteløs for de omhandlede grupper, men måske snarere fx, at uddannelse bør kombineres med en direkte udsigt til arbejde og praktik på en arbejdsplads.

Det at have et godt helbred synes at virke befordrende på beskæftigelsesmulighederne. Personer, som selv mener, at de har et godt helbred, har større chancer for at få vedvarende beskæftigelse end

personer, der efter egne oplysninger har et dårligt helbred. Dette selvrapporterede helbred kan både omfatte fysiske og psykiske forhold.

Endvidere viser analysen i dette arbejdsrapport i lighed med andre undersøgelser, at flygtninge og familiesammenførte til flygtninge har lavere beskæftigelseschancer end personer, der er kommet til Danmark af andre grunde.

Navnlig for kvindernes vedkommende synes familiesituationen at spille en rolle for beskæftigelseschancerne. Mødre med mindst to børn synes at have ringere muligheder for at opnå beskæftigelse end kvinder uden børn, ligesom kvinder med en beskæftiget ægtefælle/samlever selv har en større chance for at opnå vedvarende beskæftigelse end kvinder med en arbejdsløs ægtefælle/samlever. Sidstnævnte sammenhæng kan skyldes flere forhold, herunder muligvis også økonomiske incitament, dvs. at en kontanthjælpsmodtager, hvis ægtefælle også modtager kontanthjælp, eventuelt er tilbageholdende med at påtage sig erhvervsarbejde, hvis det økonomiske nettoudbytte for familien herved er beskedent.

De interviewede blev også adspurgt direkte om deres oplevede økonomiske incitament til at være i beskæftigelse. Omkring tre fjerdedele af de langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse mener, at det i økonomisk henseende er en stor fordel for dem at have arbejde frem for at modtage kontanthjælp eller introduktionsydelse. En endnu større andel mener, at det alt i alt er meget bedre at være i beskæftigelse end på overførselsindkomst. Kun omkring 10 pct. angiver, at der kun er en lille eller ingen økonomisk gevinst ved at være i arbejde frem for på kontanthjælp eller introduktionsydelse. Selv om man skal være forsigtig med at fortolke svarene på den slags spørgeskemaspørgsmål, synes de ikke at pege i retning af, at manglende incitament er hovedforklaringen på ringe beskæftigelseschancer blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse. Analysen kan endvidere ikke påvise nogen sammenhæng mellem det oplevede økonomiske incitament til at være i beskæftigelse på den ene side og chancen for at opnå vedvarende beskæftigelse på den anden. Det kan hænge sammen med, at variationen i det oplevede økonomiske incitament er forholdsvis beskedent i de betragtede grupper.

Derimod synes de lokale beskæftigelsesmuligheder - operationaliseret ved ledighedsprocenten i bopælskommunen - at have betydning. En lavere ledighed forøger beskæftigelseschancerne for de interviewede langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse med ikke-vestlig oprindelse. Andre undersøgelser finder lignende resultater, og mere bredt fortolket er de udtryk for, at arbejdsmarkedssituationen, herunder konjunkturudviklingen, har stor betydning for beskæftigelsesmulighederne for ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i Danmark.

Tabel 1.

Chancen for at være i vedvarende beskæftigelse ved årsskiftet 2004/2005 blandt ikke-vestlige udlændinge, der havde modtaget midlertidig overførselsindkomst i næsten hele året 2003, betinget af variable, som karakteriserer personerne. Personer, der modtog kontanthjælp eller introduktionsydelse i sidste uge med overførselsindkomst i 2003. Procent.

Variabel	Variablens kategorier	Procent	Uvægtet procent grundlag	Signifikans-sandsynlighed
	Alle interviewede	1,4	513	
Køn	Mænd	1,8	246	0,0453
	Kvinder	1,2	267	
Alder	18 – 24 år	1,9	46	0,0138
	25 – 34 år	2,1	162	
	35 – 44 år	1,2	195	
	45 – 54 år	1,2	84	
	55 – 64 år	0,4	26	
Født i Danmark	Født i Danmark	2,4	8	0,4377
	Ej født i Danmark	1,4	505	
Flygtning	Kom til Danmark som flygtning eller fordi familien flygtede	1,3	427	0,0084
	Kom ej som flygtning eller født i Danmark	2,5	86	
Antal år boet i Danmark (ekskl. personer født i Danmark)	Under 5 år	1,8	167	0,3764
	6 – 10 år	1,5	133	
	11 -15 år	1,1	130	
	16 år eller mere	1,3	74	
Gået i skole før ankomst til Danmark (ekskl. personer født i Danmark)	Har aldrig gået i skole uden for Danmark	0,3	29	0,0154
	Har gået i skole uden for Danmark	1,5	476	
Erhvervsudd. før ankomst til DK (ekskl. personer født i Danmark)	Ingen erhvervsuddannelse før Danmark	1,2	301	0,1899
	Erhvervsuddannelse under 3 år	1,9	66	
	Erhvervsuddannelse mindst 3 år	1,7	137	
Arbejde før ankomst til Danmark	Nej, ej arbejde før ankomst til Danmark	1,1	221	0,0100
	Ja, arbejde under 1 år	0,7	16	
	Ja, arbejde 1-4 år	2,7	60	
	Ja, arbejde mindst 5 år	1,6	207	
Bor De sammen med en ægtefælle/samlever?	Ja, ægtefælle	1,5	384	0,5926
	Ja, samlever	1,3	17	
	Nej	1,4	104	

Ægtefælle/ samlever født i Danmark	Ja, ægtefælle/samlever født i Danmark	3,7	40	0,0039
	Nej, ægtefælle/samlever ej født i Danmark	1,4	367	
Har ægtefælle/ samlever arbejde?	Ja, ægtefælle/samlever har arbejde	3,0	134	0,0000
	Nej, ægtefælle/samlever har ikke arbejde	1,1	271	
Ægtefælles/ samlevers overførselsindk.	Kontanthjælp, introduktionsydelse, aktivering	0,4	162	0,0000
	Anden overførselsindkomst (ekskl. SU)	1,3	68	
	Ingen overførselsindkomst (inkl. SU)	4,1	175	
Børn under 18 år	Ingen børn	2,0	126	0,0027
	1 barn	2,3	97	
	2 eller flere børn	1,1	290	
Yngste barns alder	Under 5 år	1,2	225	0,8881
	6-9 år	1,4	74	
	10-17 år	1,3	87	
Er det i orden, at en gift kvinde med børn under 7 år har arbejde?	Helt i orden med heltidsarbejde	1,6	287	0,1792
	Helt i orden med deltidsarbejde	1,5	91	
	En gift kvinde med små børn bør være hjemme	1,0	129	
Er det en økonomisk fordel for Dem at være i arbejde?	Stor fordel at være arbejde	1,4	353	0,6803
	Nogen fordel at være i arbejde	1,6	73	
	Lille eller ingen fordel at være i arbejde	1,8	60	
Er det alt i alt bedre at have arbejde end ikke at have arbejde?	Meget bedre at arbejde	1,7	414	0,0209
	Ej meget bedre at arbejde (5 gradueringer inkl. ved ikke)	0,8	74	
Har De kontakt med danskere i Deres fritid?	Ingen kontakt	0,5	38	0,0690
	På hilsefod	1,1	80	
	Taler med danskere af og til	1,5	154	
	Får en kop kaffe sammen/ besøger hinanden	1,7	240	
Kunne Deres familie eller venner hjælpe Dem til at få et (andet) arbejde?	Ja, bestemt	3,9	25	0,0008
	Ja, formentlig	3,5	31	
	Ja, muligvis	2,0	138	
	Nej, formentlig ikke	1,1	132	
	Nej, bestemt ikke	1,1	152	

Interviewerens vurdering af den interviewedes (IPs) evne til at tale dansk	IP taler meget godt dansk (flydende dansk)	2,7	81	0,0000
	IP taler godt dansk	2,3	113	
	IP taler middel godt dansk	1,3	165	
	IP taler dårligt dansk	0,6	81	
	IP taler slet ikke eller meget dårligt dansk	0,7	68	
Kan De tale engelsk?	Ja, i høj grad	2,4	56	0,0178
	Ja, i nogen grad	2,5	53	
	Ja, lidt	1,5	140	
	Nej, næsten ikke	0,9	95	
	Nej, slet ikke	1,2	166	
Har De gået på sprogskole?	Nej, ej gået på sprogskole	2,2	47	0,0474
	Ja, under 6 måneder	0,7	32	
	Ja, 6-11 måneder	2,3	73	
	Ja, 12-23 måneder	1,6	152	
	Ja, 24-35 måneder	1,3	115	
	Ja, mindst 36 måneder	0,9	92	
Har De (ellers) gået i skole i Danmark?	Nej, ej gået i skole i Danmark	1,4	417	0,8126
	Ja, mindre end 9. klasse	1,5	9	
	Ja, 9-10 klasse	1,9	14	
	Ja, student, hf, htx, hhx	1,8	43	
	Ja, kun enkelte fag	1,3	16	
	Ja, andet	0,5	13	
Erhvervsuddannelse i Danmark?	Nej, ingen erhvervsuddannelse i DK	1,4	449	0,5461
	Ja, faglig uddannelse mv.	2,0	49	
	Ja, videregående udd. (KVU, MVU, LVU)	1,8	14	
Antal uger med overførselsindkomst i 2001-2002	Under 26	3,5	38	0,0132
	27 – 52	2,2	41	
	53 – 78	1,6	75	
	79 – 104	1,2	359	
Har haft arbejde i 2000–2002?	Nej, slet ikke	0,5	291	0,0000
	Ja, i kortere el. længere tid	3,6	222	
Overførselsindkomst i 2003	Kontanthjælp – kun ledighed som problem	2,1	68	0,0590
	Kontanthjælp – problemer ud over ledighed	1,2	341	
	Introduktionsydelse	1,9	104	

Hvordan vil De alt i alt vurdere Deres eget helbred?	Meget godt	3,2	107	0,0003
	Godt	2,3	179	
	Nogenlunde	1,1	107	
	Dårligt	0,1	90	
	Meget dårligt	0,0	27	
Deltaget i aktivering i 2003?	Ja, deltaget i aktivering	1,4	194	0,7358
	Nej, har ikke deltaget i aktivering	1,5	318	
Ledighedspct. i kommunen 2004	Under 7,5 pct.	1,6	387	0,0834
	7,5 pct. eller derover	1,1	126	
Ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i pct. af kommunens befolkning 1.1.2005	Under 5 pct.	1,4	174	0,4092
	5,0 - 7,9 pct.	1,8	164	
	8,0 -10,9 pct.	1,1	62	
	11,0 – 26,0 pct.	1,2	113	
Indbyggertal i bopælskommune 1.1.2005	Under 10.000 indbyggere	2,1	52	0,3695
	10.000 – 19.999 indbyggere	1,6	84	
	20.000 – 39.000 indbyggere	1,1	102	
	Mindst 40.000 indbyggere	1,4	275	

Tabel 2.
Logistisk regressionsanalyse af chancen for at få vedvarende beskæftigelse

	Modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse		Modtagere af kontanthjælp	
Forklarende variable:	Odds ratio	P	Odds ratio	P
Interviewerens vurdering af den interviewedes evne til at tale dansk		0,037		0,075
IP taler godt eller meget godt dansk	-	-	-	-
IP taler middel godt dansk	0,50	0,056	0,57	0,157
IP taler dårligt, meget dårligt eller slet ikke dansk	0,40	0,020	0,38	0,029
Den interviewedes vurdering af eget helbred		0,000		0,001
Meget godt	-	-	-	-
Godt	0,83	0,637	0,88	0,771
Nogenlunde	0,71	0,437	0,70	0,493
Dårligt eller meget dårligt	0,02	0,000	0,02	0,000
Har ægtefælle/samlever erhvervsarbejde?		0,001		0,001
Ja	-	-	-	-
Nej	0,28	0,001	0,34	0,007
Ej gift/samlevende	0,15	0,000	0,13	0,000
Haft arbejde i 2000-2002 i kortere eller længere tid		0,000		0,000
Ja	5,63	0,000	5,11	0,000
Nej	-	-	-	-
Børn under 18 år		0,014		0,021
Ingen børn under 18 år	-	-	-	-
Et barn under 18 år	0,68	0,471	0,56	0,339
To eller flere børn under 18 år	0,31	0,008	0,26	0,008
Flygtning		0,002		0,000
Er selv flygtning eller familie er flygtninge	-	-	-	-
Hverken interviewperson eller familie er flygtninge	3,38	0,002	4,80	0,000
Arbejde før ankomst til Danmark?		0,003		0,011
Nej eller under 5 år	-	-	-	-
Ja, mindst 5 år	2,72	0,002	2,46	0,011
Ledighedsprocent i bopælskommunen i 2004	0,80	0,032	0,80	0,059
Kontanthjælpsmodtager				0,138
Alene med ledighed som problem			-	-
Problemer ud over ledighed			0,54	0,138
Pseudo R2	0,21		0,21	
Antal observationer	494		395	

Litteratur

- Arbejdsmarkedsstyrelsen (2004): *DREAM*. Internt notat. Version 2.28, september 2004. København: Arbejdsmarkedsstyrelsen.
- Blume, K. (2003): *Integration of Immigrants in the Danish Labour Market. Are Home-Country Qualifications Transferable and Does Self-Employment Lead to Integration*. PhD Thesis, Department of Economics, Aarhus School of Business: 2003:15.
- Blume, K. (2004): Aspekter af indvandrerne integration i Danmark. *AKF Nyt* 2/2004.
- Danmarks Statistik (2004): Udenlandske statsborgere, personer født i udlandet samt indvandrere og efterkommere 1. januar 2004. *Statistiske Efterretninger: Befolkning og valg*. 2006:6.
- Finansministeriet (2004): *Fordeling og incitamenter 2004*. København.
- Geerdsen, L.P., Jacobsen, V., Jensen, M., Küppers, L. & Olsen, B.M. (2003): *Unge indvandrere på kontanthjælp i Københavns Kommune. Barrierer for uddannelse og arbejde*. København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdspapir 5:2003.
- Hummelgaard, H., Husted, L., Holm, A., Baadsgaard, K. & Olrik, B. (1995): *Etniske minoriteter, integration og mobilitet*. København: Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.
- Hummelgaard, H., Husted, L., Skyt Nielsen, H., Rosholm, M. & Smith, N. (2002): *Uddannelse og arbejde for andengenerationsindvandrere*. København: Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.
- Husted, L. & Heinesen, E. (2004): *Benchmark-analyse af kommunernes integrationsindsats i forhold til udlændinge omfattet af integrationsloven*. København: Amtskommunerne og Kommunernes Forskningsinstitut.
- Husted, L., Skyt Nielsen, H., Rosholm, M. & Smith, N. (2001): Employment and Wage Assimilation of male first-generation immigrants in Denmark. *International Journal of Manpower*, Vol. 22, No. 1/2, pp. 39-68.
- Larsen, C. (2002): Uddannelse og danskkundskaber. Kapitel 4 i: *Mogensen & Matthiessen* (2002).
- Lindhardt, A. & Frølander, A. (2004): *Indvandrere og arbejdsmarkedet*. København: Danmarks Statistik.
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2004): *Den første effektmåling af kommunernes integrationsindsats*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Mogensen, G.V. & Matthiessen, P.C., red. (2002): *Indvandrere og arbejdsmarkedet. Mødet med det danske velfærdssamfund*. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed. Spektrum.

Møller Skovgaard, S. & Rosdahl, A. (2006): *Indvandrere i job. Marginalisering og beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere*. København: Socialforskningsinstituttet 06:07.

Mørkeberg, H. (2000): *Indvandrernes uddannelse*. København: Danmarks Statistik.

Pedersen, P.J. (2002): *Arbejdsmarkedsintegration, arbejdsmarkedspolitik og overførselsindkomster – forskningsmæssig viden om immigration fra mindre udviklede lande siden 1980*. Ålborg: Akademiet for Migrationsstudier i Danmark (AMID). Working Paper Series 7/2002.

Schultz-Nielsen, M.L. (2002):

Hvorfor er så mange indvandrere uden beskæftigelse? Kapitel 3 i: *Mogensen & Matthiessen* (2002)

Stata Survey Data (2003): *Reference Manual. Release 8*. A Stata Press Publication. Stata Corporation 2003.